

Two Sisters: Amirbai Karnataki (1906-1965) and Goharbai Karnataki (1910-1964)

Urmila Bhardikar

The story and history of these two sisters exemplifies yet again the fragmented nature of our cultural history. Even though quite well known and extremely talented singers, their story is not there just to be read. Like that of so many of our great singers it needs to be constructed, and inevitably it has gaps that can be filled up over time and by a number of interested people. As for this piece, I am better equipped with the details of Goharbai's life and career, than her equally talented and better recorded sister Amirbai. One of the reasons is that Goharbai's life is slightly better documented in the history of Marathi theatre because of her association with the celebrated female impersonator actor and singer Balgandharva. Due to this association she also got an opportunity to act on Marathi stage for sometime. Amirbai's career, on the other hand, took shape in the field of Hindi cinema and, even though, the history of Hindi cinema is better documented than Marathi theatre, the well known sources that I consulted do not contain much information about her. So, in general, the history of the two sisters remains elusive. In the case of Goharbai, it is coloured with elitist and male chauvinistic prejudices as I hope to show in the course of this article.

Amir(jan) and Gohar(jan) were daughters of one Hussainkhan, an accomplished tabla player of Bilgi in Bijapur district of Karnataka. There is a mention of the eldest daughter Ahilya (Allamma), and one source mentions another daughter and a son. Hussainkhan is supposed to have tutored his three daughters in singing and playing the tabla. There are only brief references to the Allama in a few sources, but an elaborate reference to Amir and Gohar shows their first entry in Maharashtra/Bombay the then lucrative site for talented and ambitious singers.

This reference is found in the autobiography of Shankar Neelkanth Chaphekar, who was a well known actor on Marathi stage. Chaphekar began his career as a female impersonator actor in the famous Lalitkaladarsh Sangit Natak Mandali around 1921 He

left this company in 1924. After some years he started his own Natyadarsh Natak Mandali now launching himself in the lead male roles and therefore in need of actors for the female roles. By this time, the move to employ women actors for female roles in well known drama companies was just about gaining ground in Marathi theatre. Chaphekar is supposed to have auditioned Amir and Gohar for employment in his company: "Both (the sisters) played the harmonium while singing and their uncle provided the tabla accompaniment. Both sang with clarity and tunefully. Goharjan's pitch was the black five or white seven of the harmonium, while Amirjan's pitch was the black one of the higher octave. Goharjan was very fond of Balgandharva's singing, and she had rehearsed ten or fifteen of her songs by playing his gramophone records again and again. She imitated them perfectly... After listening to them I felt that Goharjan would be able to act in Marathi plays if I ~~took a lot of~~ trained her a lot" (presumably in Marathi language). The plan did not work out though and the sisters did not appear in Marathi theatre at that time.

The passage quoted above, however, suppresses a number of details about Goharbai. Prior to this audition, Goharbai was an accomplished actress in Karnataka ^{Theatre}. She was the 'heroine' in the Vani Vilas Natak Company. Her co-actors were Basawraj Mansur, the elder brother of the maestro Pandit Malliarjun Mansur. Mallikarjun Mansur himself too was an actor in this company. In his reminiscence of Balgandharva in the Balgandharva Birth Centenary issue of Maharashtra Times Mansur remembers Goharbai doing her riyaz in front of a photograph of Balgandharva. Elsewhere too Mansur inevitably mentions Goharbai's dedication to Balgandharva. The late N.K. Kulkarni of Dharwad whom I met to know about Goharbai described her as the 'Balgandharva' of Kannada theatre. In his memory, she not only sang in exact imitation of Balgandharva, she was also a very good actress. Another important thing noted by NK was about the fashioning of Vani Vilas Company along the lines of Balgandharva's Gandharva Natak Mandali, which underscores the aesthetic basis of theatre and explains the choices made by Goharbai.

1930s are said to be the best years in the careers of both the sisters. Though the auditioning in the Marathi theatre company did not provide them with an opportunity to

enter Maharashtra and eventually Bombay both the sisters seem to have been enterprising and ambitious, apart from being extremely talented. The discographies bear out this. The details of how Amirbai came into Bombay are uncertain in all the sources. The wikipedia entry on Amirbai mentions that she came to Bombay at the age of fifteen. This would be in the year 1921. This obviously does not tally with her discography. If the years can be guessed from Chaphekar's audition, one can say that Amirbai came for the audition to Pune circa 1928. Where was she and what was she doing before this? Each one of the five or six fragmentary sources refers to her as Kannada Kokila. The few people from Dharwad I know remember seeing her in Kannada plays in Hubli in the 1940s. But the details of her early career are still unclear to me.

In contrast, there are more details about Goharbai's arrival in Bombay. As we shall see these details are coloured by the extreme parochialism and narrow minded attitude of writers like Vasant Shantaram Desai and Bal Samant, two friends and biographers of Balgandharva. Samant in particular spares no harsh words for what he thinks is the loose and immoral being of Goharbai. When we weed through these moralistic comments we can see that Goharbai had a fairly successful career as a singer during 1932 -1938. She was recognized as the 'radio star' on the then available radio service called The Indian State Broadcasting Service. Within a year she started acting in films. Samant notes that between 1933 and 1937 Goharbai acted in 16 films. Around the same time she recorded for Columbia Company. More interestingly, some newspapers I was able to consult reviewed her concert tours in North Maharashtra, especially in Jalgaon, Khamgaon, and Dhule and some of them were for fundraising for the 'Quetta Fund' obviously for the earthquake victims in Afghanistan. The reporter noted that her concerts were attended by a large number of audiences who appreciated her bhajans.

The most dramatic event in the life of Goharbai was the meeting with Balgandharva in 1937. There is a tradition in the historiography of Marathi theatre to treat this event as a "fatal" event, despite the fact that by this time Balgandharva's career was on the decline, that he had closed down his Gandharva Natak mandali in 1934 to try a career in cinema, and around 1934 he had expressed a need to employ a woman actor for the lead female roles in his plays. It is also important to note that Goharbai was

informally auditioned for the same position. On this occasion she sang Balgandharva's abhang Avaghachi Snasar quite well, informs Desai, even though grudgingly.

So why was it such a bad thing if she accepted to act in Balgandharva's re-constructed (Punaruddharit) Gandharva Natak Mandali in 1937? The answer is complicated: firstly this business alliance soon turned into a romantic alliance, allegedly 'breaking' Balgandharva's family, the audiences who were literally fed on the feminine charm created by Balgandharva on stage could not accept Goharbai (a real woman) in the role of the heroine, more importantly they could not accept Balgandharva in male roles. That Goharbai was a 'muslim', a 'karnataki' and 'dark skinned' added further apathy for her, as these are the very epithets used by her critics to reject her (and they include Balgandharva's daughter Padma and son in law Durgaram Khedekar, These two go even further in believing that Goharbai cast a 'spell' on Balgandharva!!). Even though Goharbai continued to act on stage occasionally till the late 1950s, she never had a career on Marathi stage. On the other hand the devoted audiences of Balgandharva continued to be charmed by his representation of womanhood even when his critics expressed an adverse opinion. But it is important to note that from 1940s Balgandharva did not perform so much in Pune and Bombay, but in interior and rural Maharashtra. His dramatic career ended in ^Mmay 1955.

Meanwhile, Balgandharva and Goharbai married in 1951. From 1955 to her death in 1964, Balgandharva performed in concerts and Goharbai accompanied him, even sang independently. In a touching reminiscence the renowned Marathi poet V.V. Shirwadkar alias Kusumagraj notes how on one occasion in Nasik, Balgandharva could not continue to sing and Goharbai came forward to sing. Quite emotionally, the poet remarks that may be the way her music reflected Balgandharva's music was the reason why he chose to be with her and not with his rich friends. Shirwadkar's remark alerts to the important facet of the 'guru-shishya' relation between the two, though most writers continue to harp on the unsubstantiated disputes caused by Goharbai's arrogance and harsh behaviour. Only occasionally a small interview notes her devotion to her husband and the way she looked after him in his old age. These accounts assure us that if there were any limitations in her care it was because of the monetary poverty. Balgandharva's uncomplaining silence till the end corroborates this, perhaps? It is also to be noted that P. K. Atre paid a heartfelt

tribute to Goharbai in his obituary "Gandharvancha Gala Gela" (Gandharva lost his voice), after her death due to heart disease in 1964.

In the absence of details about Amirbai I can not do as much justice to her in this piece. However, from the fragments that are available to me it is possible to see that Amirbai's life and career in Maharashtra shows another facet of a singer-actors career in cinema. If we note that the field of cinema is significantly different as regards the representation of gender, in that barring the first few initial instances the presence of the women actors was more or less unproblematic so far as the representation of gender is concerned, Amirbai's career does not face the same challenges as that of Goharbai. The challenges to her career were quite different.

? IMDB notes in all 17 films under the name of Amirbai Karnataki, the first one being in 1935.

1. Boy Friend (1961) Mrs. Rajni Singh
2. Dark Street (1961)
3. Bedard Zamana Kya Jane (1959) Ashok's Bhabhi
4. Hum Panchhi Ek Daal Ke (1957) (as Amir Karnataki) Nandu's Mother
5. Mr. X (1957)
- ✓ 6. Subah Ka Tara (1954)
- ✓ 7. Mashooka (1953)
- ✓ 8. Deewana (1952)
- ✓ 9. Bedardi (1951)
- ✓ 10. Lav Kush (1951)
11. Sipahiya (1949)
12. Vidya (1948)
13. Haqdar (1946)
14. Narsi Bhagat (1940)
15. Yasmin (1935) Zubeida
... aka Bewafa Ashq (India: Hindi title)

Music Department:

4. Samadhi, Hriday, Dill-e-Nazim, Humsafar, Aankh Main Dekhi, Karam mein
3. Ghayal (1951) (playback singer) GE 8738 ને ગાયે, ને ગાયે - મિલકતવાન ને
2. Lav Kush (1951) (playback singer) W HMV N 36786 ગાયે રામનામી અને શ્રી
3. Kismet (1943)
N. 26192/96 ગાયે રામનામી ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26192/95 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26193 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26194 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26195 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26196 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26197 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26198 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26199 ગાયે રામનામી અને શ્રી
N 26200 ગાયે રામનામી અને શ્રી
Clearly, in those days of actor-singers Amirbai sang the songs for her role. The IMDB

list does not mention her 1943 film Kismet (with Nalini Jaywant and Ashok Kumar) which was supposed to have given her a real break. In the 1940s she was also supposed to have been the 'number one' playback singer. Her position faced a challenge after Shamshad Begum arrived on the scene. ("Evolution of the Hindi film song Part 6") The arrival of Lata Mangeshkar was the next set back for Amirbai, though her duet with Lata Mangeshkar (gore gore o banke chore) is remembered, heard and cherished by music lovers.

In the 1950s, Amirbai is supposed to have moved away from Hindi film to Gujrathi films, though we do see that she played character roles in the Hindi films way beyond the 1950s. In a perhaps not so well known instance, Amirbai acted and sang in a Kannada film called Chandrahasa (1950). The music director was Pandit Mallikarjun Mansur. In 1992, in Pune, during a surprisingly recorded informal chat Mansurji remembered her and hummed the lullaby he had composed for her. Recently I came across on the web a clip of her song Ba ba bayasada banasari ba, under the title Chandrahasa. In another instance, in an article in The Hindu (December 9, 2007) B.B. Srivani mentions Amirbai as one of the pioneering singers who established the Kannada Bhavageeta.

What about Amirbai's private life? I quote here a complete passage from the web which gives us some idea:

"Hi RMIMers:

Here is some info on Amirbai from Har Mandir Singh Hamraaz.

Ahilya Bai Karnataki was the elder sister of Amir Bai Karnataki and Gauhar Bai Karnataki was perhaps the youngest. All these were singer sisters.

Amir Bai was married to Actor Himalayawala who acted in forties. He was the son of a millionaire but he married ABK when he fell in love with her. Himalayawala's father was not happy with this marriage and therefore, he kicked out Himalayawala. As Himalayawala was running out of funds most of the time, he exploited ABK heavily to play gambling. He spent on liquor, etc. also. He used to beat ABK frequently. Having been fed up with Himalayawala, ABK decided to part with. Ahilya Bai helped her to take divorce. Famous lawyer brothers, Chhel Shanker Vyas and Rasiklal Vyas helped her in divorce case. Later on, she married Badri Kanchwala, a Gujarati Journalist.

An autographed photo of ABK is still preserved by one of the lawyer brother Rasiklal Vyas who belonged to Lohana Pauri, Mangnath Road, Junagadh, Gujarat. Later on, Rasiklal shifted to USA.”

As per information available, ABK is said to have died around 1965.” In another source a paralytic attack is mentioned as the cause of her death.

Having recorded for the cinema, Amirbai's songs may be heard more today. In comparison Goharbai's recordings are not so well known. One can hear that both the sisters had extremely powerful and tuneful voices. The influence of Balgandharva is unmistakable in Goharbai's recordings, while Amirbai's talents traversed a different and larger trajectory. In a private interview, veteran Tabla player Pandit Chandrakant Kamat narrated an instance of him accompanying Goharbai in a concert in Pune. He mentioned her remarkable command over taal.

What I do not know at this moment is how did the sisters relate to each other? Both their lives suggest well known patterns of women artist's life in the 1930s to 60s. Did they meet often, share their lives? What did they feel about each other and themselves? Did they sing together? Did they have a repertoire of their own apart from

the recorded songs? Answers to these questions need contribution from all those interested in these questions.

Sources Consulted

Chaphekar Shankar Neelkanth, Maze Smrutidhan, Pune: ?

Desai Vasant Shantaram, Makhmalicha Padada, Pune:

Khedekar Durgaram and Padma, Padadyamagil Balgandharva, Pune:

Maharashtra Times Balgandharva Janmashatabdi Visheshank, Mumbai:1987

PDA Balgandharva Janmashatabdi Visheshank, Pune: 1987

Samant Bal, To Rajhans Ek, Pune: 1988

IMDB <http://www.imdb.com/name/nm0439793/> (visited Nov. 12, 2009)

RMIM:

http://groups.google.com/group/rec.music.indian.misc/browse_thread/thread/2e16764baec882a7/211c27323b609bed?lnk=gst&q=amirbai+karnataki#211c27323b609bed (visited Nov. 12, 2009)

http://en.wikipedia.org/wiki/Amirbai_Karnataki (visited Nov. 12, 2009)

www.7digital.com/artists/g-t-balakrishna-neelagaara-vijaya-desai-amirbai-karnataki/ - 39k - (visited Nov. 12, 2009)

http://www.searchamovie.com/cdcatalog/naushad_pays_tributes_to_amir_bal.htm visited Nov. 12, 2009)

ಗಂಧರ್ವಯುಗದ ದುರಂತ ನಾಯಕಿ ಗೋಹರಬಾಯಿ

ಮುಂ

ಬಿರ್ಲಾ ಮಾತೋಶ್ರಿ ಸಭಾಂಗಣದಲ್ಲಿ ಅಂದು ಜನ ಕಿಕ್ಕಿರಿದು ನೆರೆದಿದ್ದರು. ಫೆಬ್ರವರಿ ೨, ೬೪ರ ಆ ದಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರೀಯರಿಗೆ ಒಂದು ಸಂಭ್ರಮದ ದಿನವಾಗಿತ್ತು. ಸ. ವ. ನಾ. ರಂ. ಬ. ದ' ಲ್ಲಿ ಪಾಲುಗೊಳ್ಳಲು ಮುಖ್ಯ ಅತಿಥಿಯಾಗಿ ಅಂದಿನ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿ ಶ್ರೀ ವಸಂತರಾವ್ ನಾಯಕರು

ಆಗಮಿಸಿದ್ದರೆ, ಆಗ ಕೇಂದ್ರದ ರೈಲ್ವೆ ಸಚಿವರಾಗಿದ್ದ ಸ. ಕಾ. ಪಾಟೀಲರು ಸಭೆಯ ಅಧ್ಯಕ್ಷತೆ ವಹಿಸಲು ಬಂದಿದ್ದರು. ಅಂದು ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಉರ್ಫ್ ನಾರಾಯಣ ಶ್ರೀಪಾದ ರಾಜಹಂಸರ ೫೫ನೇ ಜನ್ಮದಿನೋತ್ಸವ ಅರ್ಥಾತ್ ಅವರ ಅಮೃತ ಮಹೋತ್ಸವದ ವಿಜೃಂಭಣೆಯ ಪ್ರಾರಂಭ. ಆ ದಿನದ ವಿಚಿತ್ರವೆಂದರೆ ಸನ್ಮಾನ ಕೇವಲ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗಾಯಿತು. ಅವರ ಕೈ ಹಿಡಿದಾಕೆಯಾದ ಗೋಹರಬಾಯಿ ಎಲ್ಲರ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಅಗೋಚರಳಾಗಿಯೇ ಉಳಿದು ಬಿಟ್ಟಳು. ೩೦-೩೫ ವರ್ಷ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರೊಂದಿಗೆ ಹೆಗಲಿಗೆ ಹೆಗಲುಕೊಟ್ಟು ಕಷ್ಟಸುಖದಲ್ಲಿ ಭಾಗಿಯಾದ ಈ ದುರ್ದೈವಿ ಹೆಗಸು-ಗೋಹರಬಾಯಿ 'ರಖೇಲಿ' (ಕಟ್ಟಿಕೊಂಡವಳು) ಯಾಗಿಯೇ ಇರಬೇಕಾಯಿತು. ಒಂದು ಕಾಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಪ್ರೇಮ ಪುತ್ಥಳಿಯೂ ಅನುರಾಗ ಸಿಂಧುವೂ ಪಟ್ಟದ ರಾಣಿಯೂ ಆಗಿ ಪ್ರತಿಷ್ಠಿತಳಾದ ಗೋಹರಬಾಯಿಯನ್ನು ಬಾಲಗಂಧರ್ವರು ಕೂಡ ಈ ಉತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಕಡೆಗಣಿಸಿದ್ದೇಕೆ ಎಂಬುದು ಇಂದೂ ಬಗೆಹರಿಯದ ಯಕ್ಷ ಪ್ರಶ್ನೆ.

□ ಪ್ರಕಾಶ ಜಿ. ಬುರ್ಡೆ

ಯಾರು ಈ ಗೋಹರಬಾಯಿ? ಸ್ವತ್ತಿಪಟಲದಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಅಚ್ಚಳಿಯದ ಅಚ್ಚೊತ್ತಿದ ಅಭಿನೇತ್ರಿ ಈಕೆ. ಅಂದಿನ ಕಾಲದ ಸಿನೆಮಾದಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯಿಸಿ ಹಸಿ ತರುಣರ ಹೃದಯ ತಲ್ಲಣಗೊಳಿಸಿದಾಕೆ. ಬಿಜಾಪುರದ ಬೀಳಗಿಯಲ್ಲಿ ೧೯೦೦ರಲ್ಲಿ ಹುಟ್ಟಿದ ಈಕೆ ಅಚ್ಚ ಕನ್ನಡತಿ. ತನ್ನ ೨೦-೨೨ನೆಯ ವಯಸ್ಸಿಗೆ ಮುಂಬಯಿಗೆ ವಲಸೆ ಬಂದ ಗೋಹರ, ಅದಾಗಲೇ ಕನ್ನಡ

ನಾಟಕಗಳಲ್ಲಿ ಪಾತ್ರವಹಿಸಿ ಕೀರ್ತಿ ಗಳಿಸಿದ್ದರು. ಮೂರು ನಾಲ್ಕು ಚಲಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ನಟಿಸಿದ ಗೋಹರಳನ್ನು ಆಗ ಕಂಡ ಸಂದರ್ಭವನ್ನು 'ಬ್ರಹ್ಮಚಾರಿ' ಚಿತ್ರದಿಂದ ಖ್ಯಾತಿ ಪಡೆದ ಮೀನಾಕ್ಷಿ ಶಿರೋಡ್ಕರ್ ಹೀಗೆ ವಿವರಿಸುತ್ತಾರೆ. "ನಾನು ಗಿರಗಾಂವ್ ದಲ್ಲಿದ್ದಾಗ ಮಹಡಿಯ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಯಾರೋ ಹಾಡುವ ಇಂಪಾದ ದನಿ ಕೇಳಿಸಿ, ನಾನು ಅತ್ತ ಧಾವಿಸಿದೆ. ಸ್ತ್ರೀ ಕಂಠ. ಆದರೆ ಹಾಡುವ ಶೈಲಿ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರದು. ಒಂದೆರಡು ತಾಸು ಕೇಳಿದ ನಂತರ ಒಬ್ಬ ಮಹಿಳೆ ಮಹಡಿ ಇಳಿದು ಬಂದದ್ದು ನೋಡಿದೆ. ಆ ಚಿತ್ರ ಇನ್ನೂ ಕಣ್ಣಿಂದಿದೆ. ಮಾಟವಾದ ಆಕರ್ಷಕ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವ. Black could be so beautiful. What attracted me were her powerful eyes and golden voice...." ಅವರೇ ಈ ಗೋಹರ. ಪುರುಷರನ್ನು ಚುಂಬಕದಂತೆ ಆಕರ್ಷಿಸುವ ವ್ಯಕ್ತಿತ್ವದಿಂದಲೇ ಗೋಹರ ಮುಂಬಯಿಗೆ ಬಂದ ೫-೬ ವರ್ಷಗಳಲ್ಲಿಯೇ ೧೫ ಚಲಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯ ನಟಿಯಾಗಿ

ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಗೋಹರಬಾಯಿ ಜೀವನ ಘಟ್ಟದ ಮೈಲಿಗಲ್ಲುಗಳು

ಬಾಲಗಂಧರ್ವ	ಇಸವಿ	ಇಸವಿ	ಗೋಹರಬಾಯಿ
ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಜನನ (ಪುಣೆ)	೧೮೮೬	೧೯೧೦	ಗೋಹರಬಾಯಿ ಜನನ (ಬೀಳಗಿ)
ಬಾಲ್ಯ 'ಬಾಲಗಂಧರ್ವ' ಬಿರುದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದು	೧೮೯೬	೧೯೩೧	ಗೋಹರಬಾಯಿ ಮುಂಬಯಿಯಲ್ಲಿ
'ಕಾಂತಿಲ'ದಲ್ಲಿ ಶಕುಂತಲಾ	೧೯೦೬	೧೯೩೨-೩೩	'ರಾಸವಿಲಾಸ' ಚಿತ್ರಪಟದಲ್ಲಿ ನಾಯಕಿ
'ಮನಾಪವನ'ದಲ್ಲಿ ಭಾಮಿನಿ	೧೯೧೧	೧೯೩೩	'ರಂಭಾರಾಣಿ' ನಾಯಕಿ (ಶಾರದಾ ಸಿನೇಟೋನ್)
'ಕರ್ನಾಟಕ' ಬಿಟ್ಟು ಗಂಧರ್ವಮಂಡಳಿ ಸ್ಥಾಪನೆ	೧೯೧೩	೧೯೩೪	'ದರ್ಶ-ವಿ-ದಿಲ್' (ಅಜಂತಾ ಮುಖ್ಯ ಟೋನ್) ಗಂಧರ್ವರ ಮನೆಯಲ್ಲಿ ಗೋಹರಬಾಯಿ ಕಚೇರಿ
ಗದಬಿ ಬರೆದ 'ವಕಚಪ್ಯಾಲಾ', 'ಸಿಂಧೂ' ಭೂಮಿಕೆ	೧೯೧೯	೧೯೩೫	'ಗರೀಬಕಾ ಪ್ಯಾರ್' (ಜಯದೇವ ನಿರ್ಮಿತ)
ಶಾಂತಲಾಮರ 'ಧರ್ಮಾತ್ಮಾ' ಚಿತ್ರಪಟದಲ್ಲಿ	೧೯೩೪	೧೯೩೬	'ಬಾಂಸುರಿವಾಲಾ' (ಇಂಡಿಯನ್ ಲಿಬರ್ಟಿ ಫಿಕ್ಚರ್ಸ್) ಭೂಮಿಕೆ (ಪ್ರಭಾತ)
ಗೋಹರಬಾಯಿಯ ಪ್ರೇಮಪಾಶ	೧೯೩೮	೧೯೩೬	'ಬುರಖಾವಾಲಿ' (ಇಂಡಿಯನ್ ಲಿಬರ್ಟಿ ಫಿಕ್ಚರ್ಸ್)
ಗಂಧರ್ವ ಕಂಪನಿಯ ಇಳಿಗಾಲ	೧೯೪೦	೧೯೩೭	'ಗೋಲನಿಶಾನ್' (ನವಭಾರತ)
ಮರಾಠಿ ನಾಟಕಗಳ ಶತಾಬ್ದಿ ಮಹೋತ್ಸವ	೧೯೪೪	೧೯೩೭	'ಗ್ರೆಜ್ಯುವಿಟ್' (ಎಜ್ಯುಕೇಶನಲ್ ಟಾಕೀಜ್)
ಮರಾಠಿ ರಂಗಭೂಮಿಗೆ	೧೯೪೪	೧೯೩೭	ಗುರುಘಂಟಾಲ, ಕಾಲಾಭೂತ, ಕುಲದೀಪಕ
ಗೋಹರ-ಗಂಧರ್ವ ಲಗ್ನ	೧೯೫೧	೧೯೩೭	'ಗುರುಘಂಟಾಲ' 'ಕಾಲಾಭೂತ', ಕುಲದೀಪಕ
ಕೊಡ್ಲಿಯ ನಾಟಕ ಆಕಡಮಿಯ ಪುರಸ್ಕಾರ	೧೯೫೫	೧೯೩೭	'ತಾರಣಹಾರ' ಮತ್ತು 'ಸಿಂಹಲದ್ವೀಪಕೇ ಸುಂದರಿ' ಚಿತ್ರಗಳಲ್ಲಿ ಅಭಿನಯ.
ಗಂಧರ್ವ ಕಂಪನಿಯ ಕೊನೆ-ತುಮಸರದಲ್ಲಿ.	೧೯೫೫	೧೯೩೨-೩೬	ಗಂಧರ್ವಗೀತ ಶ್ರವಣ, ಪ್ರತಿರಾತ್ರಿ ಗಂಧರ್ವ ನಾಟಕ ನೋಡುವ ಥಲ.
ಗಂಧರ್ವರ ಕೊನೆಯ ಪಾತ್ರ 'ಸಿಂಧೂ'			
ಗಂಧರ್ವರ ಕಾಲು ಹೋದವು			
ಬರಾಳದಲ್ಲಿ ಅಭೂತಪೂರ್ವ ಅಮೃತ ಮಹೋತ್ಸವ	೧೯೬೪	೧೯೩೮	ಗೋಹರ ಗಂಧರ್ವ ಮಿಲನ, ಕಂಪನಿಯಲ್ಲಿ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಧಾರಿಯಾಗಿ
ಭಾರತ ಸರಕಾರದಿಂದ 'ಪದ್ಮ ಭೂಷಣ'	೧೯೬೪		'ನಾ ಪೇಳುವೆ' ಕನ್ನಡ ಭಜನೆ ಧ್ವನಿ ಮುದ್ರಿಕೆ
ಗೋಹರಬಾಯಿ ತೀರಿದ ಮೇಲೆ ಒಬ್ಬರೇ		೧೯೨೮-೩೮	ಕೊಲಂಬಿಯ ಮತ್ತು ಎಚ್.ಎಮ್.ವಿ. ಧ್ವನಿ
ಮೊಮ್ಮನಲ್ಲಿ ವಾಸಿಸಿದ್ದು ಮನೆಗಾಗಿ ಪ್ರಯತ್ನ			ಮುದ್ರಿಕೆಗಳು, 'ವೈಕುಂಠಾಚಾರಾಯಾ' ಭಜನೆಯ ಮಾರಾಟದ ಉಚ್ಚಾಂಕ
ಆಕಮ್ಮ ಗೋಹರಬಾಯಿಯ ಸಾಕುಮಗಳ ಆರೈಕೆಯಲ್ಲಿ	೧೯೬೪		
		೧೯೪೧	ಗಂಧರ್ವ, ವಾಪಸ್ಸು ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ಗೋಹರಬಾಯಿ ಕಂಪನಿ ಮ್ಯಾನೇಜರ್
		೧೯೫೧	ಗೋಹರ ಗಂಧರ್ವ ಲಗ್ನ
		೫೧-೫೪	ಅನಾರೋಗ್ಯ, ಡಾಯಬಿಟಿಸ್ ಅಸ್ವಮಾದಿಂದ ಜರ್ಜರಿತ
ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಕೊನೆ	೧೯೬೭	೧೯೬೪	ಗೋಹರಬಾಯಿ ಕೊನೆ
ಧ್ವನಿ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳು ಒಟ್ಟು (ಮರಾಠಿ, ಹಿಂದಿ)	೨೨೩	೧೫	ಧ್ವನಿ ಮುದ್ರಿಕೆಗಳು ಒಟ್ಟು (ಕನ್ನಡ, ಮರಾಠಿ, ಹಿಂದಿ)

ಮರಿದರು. ಹತ್ತಾರು ಮರಾಠಿ ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ ರಂಗಗೀತೆಗಳ ಧ್ವನಿ ಮುದ್ರಣ ಮಾಡಿ ಹೆಸರು ಗಳಿಸಿದರು. ಆಕೆಯ ಮರಾಠಿ ಭಜನೆ 'ವೈಕುಂಠಾಚಾರಾಯ' ಮತ್ತು ಕನ್ನಡ 'ನಾ ಪೇಳುವೆ' ಅತ್ಯಂತ ಜನಪ್ರಿಯವಾಗಿತ್ತು. ಚಿಕ್ಕಂದಿನಿಂದ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಸಂಗೀತದ ಹುಚ್ಚು ಗೋಹರಬಾಯಿಗೆ. ಅಚ್ಚರಿಯೆಂದರೆ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ತಾಯಿ, ಗೋಹರರ ಒಂದು ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿ ಏರ್ಪಡಿಸಿ ತನ್ನ ಮಗನನ್ನು ಕೇಳಲಿಕ್ಕೆ ಕೇಳಿ ಬಳಿಕ ಕಂಪನಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸ ಕೊಡಿಸಲು ಸ್ವತಃ ಮುಂದಾದದ್ದು.

೩೧ನೇ ಡಿಸೆಂಬರ ೧೯೩೭ರಲ್ಲಿ ಗೋಹರಬಾಯಿ ತನ್ನ ೨೭ನೇ ವರ್ಷ ಹರೆಯದಲ್ಲಿ ಸಿನೆಮಾದ ತಾರಾಂಗಣ ಬಿಟ್ಟು ಅದಾಗಲೇ ಗದ್ದಲು ಹಿಡಿದ ಗಂಧರ್ವ ನಾಟಕ ಮಂಡಳಿಯನ್ನು ಸೇರಿದರು. ತನ್ನ ತನು, ಮನ, ಧನವೆಲ್ಲ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಅರ್ಪಿಸಿ ೧೩ ವರ್ಷ ಇಳಿ

ಪ್ರಾಯದ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಉಪಪತ್ನಿ ಎಂದೆನಿಸಿಕೊಂಡು ಕೊನೆಗೆ ೧೯೫೧ರಲ್ಲಿ ರಿಜಿಸ್ಟರ್ ಪದ್ಧತಿಯಿಂದ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾದರು. ಗೋಹರಬಾಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಸಿನೆಮಾ ತಾರೆ ಅಮೀರಬಾಯಿಯ ಸೋದರಿ. ಗೋಹರಬಾಯಿ ನಾರಾಯಣ ರಾಜಹಂಸ ಆದರು.

೧೯೬೪ರಲ್ಲಿ ಜರುಗಿದ ಗಂಧರ್ವ ಸತ್ತಾರ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ ಯಾಗಲಿ ಮತ್ತೆ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಸಮಾರಂಭದಲ್ಲಿ, ರೇಡಿಯೋ ಸಂದರ್ಶನ ಇತ್ಯಾದಿ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮಗಳಲ್ಲಿ 'ಪ್ರತಿಗಂಧರ್ವ' ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದ, ಗೋಹರಬಾಯಿಯವರನ್ನು ಕಣ್ಣಾರೆ ನೋಡಿದ, ಕೇಳಿದ ಪ್ರೇಕ್ಷಕರು ಹಾಗೂ ಗಂಧರ್ವರ ಹಿತ ಚಿಂತಕರು ಗೋಹರಬಾಯಿಯವರನ್ನು ಪೂರ್ತಿ ನಿರ್ಲಕ್ಷಿಸಿದ ಕಾರಣವೇನು?

ಗೋಹರಬಾಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ ದವರೆಂದೆ? ಮುಸಲ್ಮಾನರೆಂದೆ? ತನ್ನ ಕೀರ್ತಿಯ ಅತ್ಯುಚ್ಚ

ಶಿಖರವನ್ನೇರಿ ಸಿನೆಮಾ ನಟಿಯ ಭೂಮಿಕೆಯನ್ನು ತೊರೆದು ಹಗಲು ರಾತ್ರಿ ಬಾಲ ಗಂಧರ್ವರೊಂದಿಗೆ ೩೦ ವರ್ಷ (ಅವರು ಬದುಕಿದ್ದು ೫೩ ವರ್ಷ) ನೆರಳಂತೆ ಜೀವಿಸಿದ್ದಕ್ಕೇನೇ? ಬೆನ್ನು ಹತ್ತಿದ ಬೇತಾಳಳೆಂದು ಅನಿಸಿಕೊಂಡಿದ್ದಕ್ಕೇನೇ?

ಈ ಲೇಖನದ ಉದ್ದೇಶ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಬಗ್ಗೆ ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಪುಸ್ತಕಗಳನ್ನು ಬರೆದ ಕೆಲ ಲೇಖಕರ ಕೃತಿಗಳನ್ನೂ ವಿಶ್ಲೇಷಿಸಿ ಅವುಗಳ ಗುಣಾವಗುಣಗಳ ಪರೀಕ್ಷೆ ಮಾಡಿ, ಒಂದು ನಿಷ್ಪಕ್ಷಪಾತದ ನೆಲೆಯಲ್ಲಿ ದಿ. ಗೋಹರಬಾಯಿ ನಾರಾಯಣ ರಾಜಹಂಸರಿಗೆ ತಕ್ಕ ಮಟ್ಟಿಗೆ ಸ್ಥಾಯ ದೊರಕಿಸುವುದೇ ಹೊರತು, ಬೇರೇನೂ ಅಲ್ಲ ಎಂಬುದನ್ನು ಮೊದಲೇ ನಿವೇದಿಸುವುದು ಒಳಿತು.

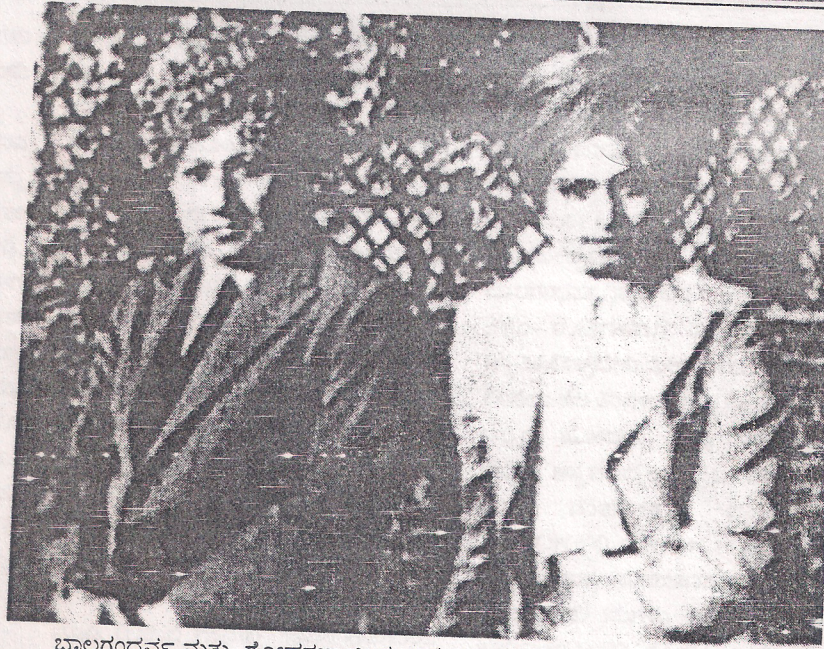
ಹುಟ್ಟು ನಟನಾದ, ಕಲೆಗಾಗಿ ಬದುಕಿ ಮರಾಠಿ ನಾಟಕಗಳ 'ನಟ ಸಾರ್ವಭೌಮ' ನೆಂದೇಸಿಕೊಂಡ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ನಾಟ್ಯ ಸರಸ್ವತಿ ಪ್ರಸನ್ನಳಾಗಿದ್ದಳು. 'ಸ್ವಯಂವರ'ದ

‘ರುಕ್ಮಿಣಿ’ಯಿಂದ ಹಿಡಿದು ‘ಏಕ-ಚ-ಪ್ರಾಣಿ’ ದಲ್ಲಿಯ ‘ಸಿಂಧೂ’ ತನಕ ೨೭ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನೂ, ೭-೮ ಪುರುಷ ಪಾತ್ರಗಳನ್ನೂ ತನ್ನ ೫೭ ವರ್ಷಗಳ ಸುದೀರ್ಘ ರಂಗಜೀವನದಲ್ಲಿ ಸಜೀವ ಗೊಳಿಸಿದ ಈ ನಟಶ್ರೇಷ್ಠನ ಶತಕ ಮಹೋತ್ಸವವನ್ನು ೧೯೮೭-೮೮ ಇಡೀ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದಲ್ಲಿ ಅತ್ಯಂತ ವಿಜೃಂಭಣೆಯಿಂದ ಆಚರಿಸಲಾಯಿತು. ೧೯೮೮ರಲ್ಲಿ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಕುರಿತಾದ ಎರಡು ಪುಸ್ತಕಗಳು ಮರಾಠಿಯಲ್ಲಿ ಪ್ರಕಾಶಿತವಾದವು. ಹಲವಾರು ಪತ್ರಿಕೆಗಳು special issue ತೆಗೆದವು. ಇವುಗಳಲ್ಲಿ ಬಾಳ ಸಾಮಂತರು ಬರೆದ ‘ತೋ ರಾಜಹಂಸ ಏಕ’ ಎಂಬುದು ಹತ್ಯಾ ಮತ್ತು ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಚರಿತೆಪರಿಚಿತರಾಗಿದ್ದು, ಆಕಾಶವಾಣಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕಿದ್ದ ಸೀತಾಕಾಂತ್ ಲಾದ ಬರೆದ ‘ಗೋಹರಬಾಯಿಚಿ ಮಾಯಾಜಾಲ’ ಇವು ಮುಖ್ಯ. ಈ ಇಬ್ಬರೂ ಗೋಹರ ದ್ವೇಷಿಗಳೇ. ಗೋಹರ ನಿಧನರಾದ ೨೪ ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಗೋಹರ-ಗಂಧರ್ವರ ಪ್ರಣಯ, ಗಂಡು-ಹೆಣ್ಣಿನ ಸಂಬಂಧ, ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಗಂಧರ್ವ ನಾಟಕ ಮಂಡಳಿಯ ಸರ್ವಸ್ವವೂ ಗೋಹರ ಆದ ಪ್ರಕ್ರಿಯೆ ಇವೆಲ್ಲ ರಸವತ್ತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸಿದ್ದರೂ ಬಹಳ ಅತಿರೇಕದ ಮಾತುಗಳಿಂದ ಇವು ತುಂಬಿವೆ ಎಂದು ಖಂಡಿತವಾಗಿ ಹೇಳಬೇಕಾಗುತ್ತದೆ.

ಪುಲ್ನಾದ ಕೇಶವ ಅತ್ರ ಮತ್ತು ಒಂದೆರಡು ವರ್ಷ ಗಂಧರ್ವ ಕಂಪನಿಯ ಇಳಿಗಾಲದಲ್ಲಿ ಸೇರಿದ ಬಾಳ ಕೊಲ್ಲುಟಕರರನ್ನು ಬಿಟ್ಟರೆ ಸಮಗ್ರ ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಸಾಹಿತ್ಯದಲ್ಲಿ ಗೋಹರಬಾಯಿಯವರ ಬಗ್ಗೆ, ಎರಡು ಒಳ್ಳೆಯ ಮಾತುಗಳನ್ನು ಯಾರೂ ಬರೆಯದಿದ್ದು ವಿಷಾದಕರ.

ಪುಲ್ನಾದ ಕೇಶವ ಅತ್ರ ಮರಾಠಿ ಭಾಷೆಯ ಅದ್ಭುತವ್ಯಕ್ತಿ. ನಟ, ನಾಟಕಕಾರ, ಪತ್ರಿಕೋದ್ಯಮಿ, ರಾಜಕೀಯ ಪುಢಾರಿ ಮತ್ತು ತನ್ನ ‘ಶ್ಯಾಮಚೀ ಆಯಿ’ ಎಂಬ ಚಲಚಿತ್ರಕ್ಕೆ ರಾಷ್ಟ್ರಾಧ್ಯಕ್ಷರ ಸುವರ್ಣ ಕಮಲ ಪಡೆದಿದ್ದ ಜಿ ದ್ವಿತ್ಯಕರು. ‘ಅತ್ರಿಮಾಸ್ತರ’ ಎಂದು ಹೆಸರು ಪಡೆದ ಉತ್ತಮ ಶಿಕ್ಷಕರು ಬೇರೆ! ಗೋಹರ, ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಅತ್ರ ಇವರ ತ್ರಿಕೂಟ ಒಟ್ಟಿಗೆ ಸೇರಿ ಕುಳಿತು ಊಟ, ತಿಂಡಿ, ತೀರ್ಥ, ಸಂಗೀತ ಸೇವಿಸುವ ಪಟ್ಟಾಂಗ ಹೊಡೆಯುವ ಕಾಲ ಒಂದಿತ್ತು. ೧೯೬೪ರ ನವೆಂಬರ್ ೧೯ರಂದು ಗೋಹರಬಾಯಿ ತೀರಿಕೊಂಡ ಮರುದಿನ ತನ್ನ ‘ಮರಾಠಾ’ ಪತ್ರಿಕೆಯಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಸಂಪಾದಕೀಯ ಅವರ ಸ್ವಯಂಭೂತ ಪ್ರತಿಭೆಗೆ ಸಾಕ್ಷಿ. ತುಂಬು ಭಾವುಕತೆಯಿಂದ, ಗೋಹರಬಾಯಿಯನ್ನು ಪ್ರಶಂಸಿದ ಅವರ ವಿಚಾರಗಳು ‘ಅ’ ಅತ್ರ ಮತ್ತು ‘ಈ’ ಅತ್ರ ಒಬ್ಬರೇ ಎನ್ನುವಷ್ಟು ಲೇಖಕರ ನಿರ್ಮಲ ಹೃದಯದ ಒಂದು ಉದಾಹರಣೆ ಎನ್ನಬಹುದು.

‘ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಸಂಗೀತದ ಮೇಲೆ ಎಷ್ಟು ಪ್ರೇಮವಿದೆಯೋ ಅದಕ್ಕಿಂತ ದುಪ್ಪಟ್ಟು ಗೋಹರಬಾಯಿಗೆ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಸಂಗೀತದ

ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಗೋಹರಬಾಯಿಯ ಅಪೂರ್ವ ಚಿತ್ರವೊಂದು - ಪುರುಷ ವೇಷದಲ್ಲಿ

ಬಗ್ಗೆ’ ಎಂದು ಅತ್ರ ಗೋಹರ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆಯುತ್ತಾರೆ. ಚಲಚಿತ್ರ ತಾರ ಎಂದು ಪ್ರಸಿದ್ಧಿ ಶಿಖರವನ್ನೇರಿದ ಗೋಹರ ಪ್ರತಿದಿನ ರಾತ್ರಿ ಗಂಧರ್ವ ಸಂಗೀತ ಕೇಳಲು, ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ನೋಡಲು, ಅವರ ನಾಟಕಗಳ ಪ್ರಯೋಗಗಳಿಗೆ ಪ್ರತ್ಯಕ್ಷವಾಗಿ ಹಾಜರಿದ್ದುದನ್ನು ಅತ್ರ ರಸವತ್ತಾಗಿ ವರ್ಣಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಈಗ ದುರ್ಲಭವಾದ ಗಂಧರ್ವಗಾಯನ ಇದ್ದು ಕೇವಲ ಗೋಹರಬಾಯಿಯಲ್ಲಿ. ಈಗ ಮತ್ತೆ ಆಲಿಸುವ ಹಾಗೆ ಇಲ್ಲ” ಎಂದು ದುಃಖ ವ್ಯಕ್ತ ಪಡಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಎರಡು ಕಲಾವಿದರ ಅವರಪ್ರೇಮ ಕಥೆಯ ಶೋಕಾಂತಿಕೆ” ಎಂದು ಗೋಹರ ತೀರಿಕೊಂಡ ಬಗ್ಗೆ ಕನವರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ಗೋಹರ ಹೇಗೆ ಇದ್ದರೂ ಕೇವಲ ಗಂಧರ್ವ ಸಂಗೀತದ ಹುಚ್ಚಿನಿಂದ ಸರ್ವಸ್ವವನ್ನೂ ಸಮರ್ಪಿಸಿ ತನ್ನ ಆಯುಷ್ಯದ ಹೋಳಿ ಮಾಡಿದ ಶ್ರೇಷ್ಠ ಕಲಾವಿದ” ಎಂದು ತನ್ನ ಸಂಪಾದಕೀಯವನ್ನು ಅತ್ರಿಯವರು ಮುಗಿಸುತ್ತಾರೆ.

ಇನ್ನು ಬಾಳ ಕೊಲ್ಲುಟರ್ ಕಂಪನಿ ಬಿಟ್ಟು ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಲೇಖಕನಾದ ಮೇಲೆ, ಬಾಳ ಮಾಹಿಮದಲ್ಲಿಯ ಬಾಡಿಗೆಯ ಮನೆಯಲ್ಲಿ (Analacto ಬಿಲ್ಡಿಂಗ್) ಗಂಧರ್ವ-ಗೋಹರರನ್ನು ಭಟ್ಟಿಯಾಗಲು ಬಂದಾಗಿನ ಪ್ರಸಂಗ. ಗೋಹರ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಎರಡು ಸಲ ನೆನಪು ಮಾಡಿ, ಔಷಧ - ಮದ್ದು - ಮಾತ್ರ ಕೊಟ್ಟು ಚಿತ್ರ ಕಣ್ಣಿಂದ ಕೆಟ್ಟುತ್ತಾರೆ. ಗೋಹರರಿಗೆ ದಮ್ಮಿನ ವಿಚಾರ ಬೇರೆ. ಕೆಮ್ಮುತ್ ಗಂಧರ್ವರ ಖಾನಾ ತಂದುಕೊಟ್ಟಿದ್ದನ್ನೂ ನೀರು ಕುಡಿಸುವಂಥಹ ಚಿಕ್ಕಪುಟ್ಟ ಪ್ರಸಂಗಗಳನ್ನು ಕಾಶಲ್ಯದಿಂದ ಚಿತ್ರಿಸುತ್ತಾರೆ. “ನಮ್ಮ ಬಾಳ” ಬರೆದ ಮೊದಲನೇ ನಾಟಕದ ಪ್ರಶಂಸೆ ಮಾಡುತ್ತಾರೆ. ಮಾಡುವುದು ಯಾರು? ಗಂಧರ್ವರಲ್ಲ, ಗೋಹರಬಾಯಿ! ಕಂಪನಿಯಲ್ಲಿ ಕೆಲಸಕ್ಕಿದ್ದಾಗ ಅಹಮ್ಮದ್

ನಗರಿನಿಂದ ವಾಪಸ್ಸು ಹೊರಟಾಗ ರಸ್ತೆಯಲ್ಲಿ ಕಾರು ನಿಲ್ಲಿಸಿ, ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಸ್ನೇಹಿತರೊಬ್ಬರಿಂದ ೫೦ ರೂಪಾಯಿ ಸಾಲ ಪಡೆದು ಬಾಳಕೊಲ್ಲುಟರಿಗೆ “ಇನ್ನು ನಿನಗಿಲ್ಲಿ ಭವಿಷ್ಯವಿಲ್ಲ, ನೀನು ನನ್ನ ಹಾದಿ ನೋಡಿಕೋ” ಎಂದು ಗೋಹರ ಉಪದೇಶಿಸಿದ್ದನ್ನು ಬಾಳ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ. ಬರೆದದ್ದು ಗಂಧರ್ವ ‘ರಸರಂಗ’ ಪುರವಣಿಯಲ್ಲಿ, ಗೋಹರ ಬಗ್ಗೆ ಬರೆದ ಲೇಖನದಲ್ಲಿ ಅಲ್ಲ ಎಂಬ ಮಾತು ಮುಖ್ಯ.

ನಾರಾಯಣ ರಾಜಹಂಸ ಉಘ್ಘಾ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರು ಗೋಹರಬಾಯಿಯನ್ನು ಮದುವೆಯಾದುದು ಅವರ ಪ್ರಥಮ ಪತ್ನಿ ತೀರಿಕೊಂಡ ನಂತರವೇ. ಗೋಹರ-ಗಂಧರ್ವ ಪ್ರಣಯ ಪ್ರಸಂಗ ೧೩ ವರ್ಷ ಕಾಲ ನಡೆದರೂ ಅವರು ಎಂದೂ ‘ದ್ವಿಭಾರ್ಯ ಕಾಯದೆ’ ಉಲ್ಲಂಘಿಸಲಿಲ್ಲ. ಇಲ್ಲಿ ಸಹಜವಾಗಿ ನೆನಪಿಗೆ ಬರುವ ಉದಾಹರಣೆಗಳೆಂದರೆ ಸುಪ್ರಸಿದ್ಧ ಮರಾಠಿ ಸಾಹಿತಿ ನಾ. ಸೀ. ಫಡಕೆ ತನ್ನ ಶಿಷ್ಯೋತ್ತಮಳನ್ನು ವರಿಸಿ ತನ್ನ ಪ್ರಥಮ ಪತ್ನಿಯನ್ನು ತೊರೆದದ್ದು. ವಿ. ಶಾಂತರಾಮ ಮೂರು ಲಗ್ನಗಳನ್ನು ಮಾಡಿಕೊಂಡಿದ್ದು ಮತ್ತು ಖುದ್ದಾಗಿ ಪುಲ್ನಾದ ಕೇಶವ ಅತ್ರ ಜನಪ್ರಿಯ ವ್ಯಕ್ತಿಗಳು ಇವರೆಲ್ಲ ಹಾಗೂ ಪಂ. ಭೀಮಸೇನ ಜೋಶಿ ಕೂಡ. ಇವರೆಲ್ಲರ ದ್ವಿತೀಯ ಪತ್ನಿಗೆ ಎರಡನೇ ಸ್ಥಾನ ಎಂದೂ ದೊರೆಯಲಿಲ್ಲ. ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಗೋಹರ ಮದುವೆ ನಡೆದದ್ದು ಅವರ ಮೊದಲನೇ ಪತ್ನಿ ತೀರಿಕೊಂಡ ಕೆಲವರ್ಷಗಳ ನಂತರ. ಹೀಗಿದ್ದರೂ ಗೋಹರ ರಾಜಹಂಸರ ಬಗ್ಗೆ ಒಂದು ತುಚ್ಛ ಅಲಕ್ಷ್ಯ ಏಕೆ? ವಿ. ಶಾಂತರಾಮರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಸಂಧ್ಯಾ (2ನೇ ಪತ್ನಿ) ನೋಡಿದ್ದು ಎಲ್ಲರಿಗೂ ಗೊತ್ತು. ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಮತ್ತು ಗೋಹರ ಮದುವೆ ಮಾಡಿದ್ದಕ್ಕೆ ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರದ ಜನತೆ, ನಾಟಕಪ್ರೇಮಿಗಳು

ಯಾವಾಗಲೂ ಗೌರವಿಸುವ ಅವರ ಹಿತ್ಯೈಗಳು ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಎಂದೂ ಕ್ಷಮಿಸಲಿಲ್ಲ ಎಂಬುದು ಒಂದು ಸತ್ಯ, ಕಟು ಸತ್ಯ.

ಒಬ್ಬ ನಟ, ಶ್ರೇಷ್ಠ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರ ಮಾಡುವ ಕಲಾವಿದ, ಮತ್ತೊಬ್ಬ ಸ್ತ್ರೀ ಕಲಾವಿದೆಯನ್ನು ಪ್ರೇಮಿಸಿ ಮದುವೆ ಮಾಡಿದ್ದರಿಂದ Fantasize ಮಾಡುವ ರಸಿಕ ಜನರಿಗೆ ಈ ಪ್ರೇಮಿಗಳ ಜೋಡಿ, ಇಜ್ಜೋಡಿಯಾಗಿತ್ತು. ನನ್ನ ತಂದೆಯವರು (ಈಗ ಅವರ ವಯಸ್ಸು ೯೦) ತಮ್ಮ ಪ್ರಿವಿಯಸ್ (First year) ವರ್ಷದಲ್ಲಿ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರನ್ನೂ ನೋಡಿದ್ದನ್ನು ನೆನಪಿಸುತ್ತಾರೆ. ಅವರ ಕೆಲಗಳೆಯರು, ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ 'ರುಕ್ಕಿಣಿ' ಫೋಟೋ ಇಟ್ಟುಕೊಂಡಿದ್ದನ್ನೂ ಸ್ಮರಿಸುತ್ತಾರೆ. 'ಸಿಂಧೂ' ನಂಥಹ ಪ್ರತಿವ್ರತೆ 'ಮಹಿಳೆ' ಹೀಗೆ - ಪ್ರೇಮ ಸಂಬಂಧ ಬೆಳೆಸಿದ್ದು ಪ್ರಾಯಶಃ ಯಾರಿಗೂ ಸೇರಲಿಲ್ಲ. ಈ ಪ್ರೇಮ ಪ್ರಕರಣದಲ್ಲಿ ಕೈಮೆ ಸಿಕ್ಕಿದ್ದು ಕೇವಲ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಮಾತ್ರ.

ಗೋಹರಬಾಯಿ ಕರ್ನಾಟಕ-ರಾಜಹಂಸರನ್ನು ಕೊನೆಯ ತನಕ ಎಹಿಷ್ಕಾರ ಮಾಡಿದ್ದು ಮರಾಠಿ ಜನವೇ. 'ಗಂಧರ್ವ ಗಾಯನ ಇಂದು ಸತ್ತು ಹೋಯಿತು' ಎಂದು ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ಬದುಕಿದ್ದಾಗ, ಕಣ್ಣೀರು ಹಾಕಿದ್ದು ಕೇವಲ ಅತ್ತೆ ಮಾತ್ರ!

ಇನ್ನೊಂದು ಮಾತು. ೧೯೫೫ರಲ್ಲಿ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಕೆಲ ಸ್ನೇಹಿತರು ಕೂಡಿ ಧನ ಸಹಾಯ ನೀಡಲು ಮುಂದಾದರು. ಅವರ ಹೆಸರಿನಲ್ಲಿ ಒಂದು ವಿಶ್ವಸ್ತ ಮಂಡಳಿ (Trust) ಸ್ಥಾಪಿಸಿದ (ಆಗಿನ ಕಾಲದ) ಹಿರಿಯರೆಂದರೆ, ಸ.ಕಾ. ಪಾಟೀಲ, ಭಾವು ಸಾಹೇಬ ಹಿರೆ, ಪ್ರಲ್ಹಾದ ಕೇಶವ ಅತ್ತೆ ಮತ್ತು ವಿ. ಶಾಂತಾರಾಮ. ಉದ್ದೇಶ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಎಲ್ಲ ಪ್ರಕಾರದ ಧನ ಸಹಾಯ ಮತ್ತು ವೈದ್ಯಕೀಯ ನೆರವು ಒದಗಿಸುವುದು. ಈ ವಿಶ್ವಸ್ತ ಮಂಡಳಿಯ ಕಾಗದಪತ್ರಗಳೆಲ್ಲ ಶ್ರೀಮತಿ ಗೋಹರಬಾಯಿಯವರ ಕಡೆ ಬಂದವು. ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಉಪರಾಂತ ತಮಗೆ ಸಿಗಬೇಕೆಂದು ಶ್ರೀಮತಿಯವರು ಸೂಚಿಸಿದ್ದ ಮಾತು ವಿಶ್ವಸ್ತ ಮಂಡಳಿಗೆ ಸರಿ ಬೀಳದೆ ಈ ಕೆಲಸ ಮಧ್ಯದಲ್ಲಿಯೇ ಬಿಟ್ಟು ಬಿಟ್ಟರು! ಗೋಹರ, ಅವರ ಪತ್ನಿ ಎಂದೂ ಕೈಣ ಮಾತ್ರಕ್ಕೆ ವಿಶ್ವಸ್ತರು ಅವಿಶ್ವಾಸ ಪ್ರದರ್ಶಿಸಿದ್ದಷ್ಟೇ ಅಲ್ಲ, 'ಓತಿಕಾಟಕ್ಕೆ ಬೇಲಿ ಸಾಪ್ತಿ' ಎಂಬಂತೆ 'ಗೋಹರ ಮೂಲಕ ಕೆಲಸ ಅರ್ದದಲ್ಲಿ ಬಿದಬೇಕಾಯಿತು' ಎಂದು ವದಂತಿ ಹುಟ್ಟಿತು!

ಹೀಗೆ ಉಪೇಕ್ಷಿಸಲ್ಪಟ್ಟ ಪ್ರಖ್ಯಾತರ ಕೈ ಹಿಡಿದವರ ಮತ್ತೊಂದು ಉದಾಹರಣೆ ನಾನು ಕಾಣೆ.

"ಗಂಡು ದೇಹದ ಸ್ತ್ರೀ ಮನಸ್ಸಿನ ಮೃದು ಹೃದಯದ ಕಲಾವಿದರೆಂದರೆ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರು, ಹೆಣ್ಣು ದೇಹದ ಗಂಡು ಮನಸ್ಸಿನ ಕಠೋರ ವ್ಯಕ್ತಿ ಎಂದರೆ ಗೋಹರ" ಎಂದು ಬಾಳ ಸಾಮಂತ ಒಮ್ಮೆಲೆ ಮನೋವಿಶ್ಲೇಷಾತ್ಮಕ ನಿಚಾರ ಬಹಳ ನಾಜೂಕಾಗಿ ಓದುಗರ ಮುಂದೆ ಇಡುತ್ತಾರೆ!

ಮತ್ತೊಂದು ಆಪಾದನೆ, 'ಬಾಲ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಕೈಗೊಂಬೆ' ಮಾಡಿ ಹಣ ಗಳಿಸುವ ಮನಿನಿನಂತೆ, ಕಾಲುಗಳಲ್ಲಿ ಶಕ್ತಿ ಇಲ್ಲದಿದ್ದರೂ ಅವರನ್ನು ಮೂಟೆಯಂತೆ ಹೊತ್ತು ಸಾಗಿಸಿ ಊರಿಂದ ಊರಿಗೆ ಹೋಗಿ ಅದರ ಕಾರ್ಯಕ್ರಮ ಇಟ್ಟಿದ್ದು!

ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಮಾಸಿಕ ನಿವೃತ್ತಿ ವೇತನ ೨೦೦ ರೂಪಾಯಿ ಇಷ್ಟೇ. ಒಂದೊಂದು ಸಲ ಗೋಹರರ 'ಗಾನಾ'. ಆದರೆ ಜಾಸ್ತಿಯಾಗಿ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ 'ಬೈರಾಗಾನಾ'. ಅವರ ಕಾಲುಗಳೇ ಹೋಗಿದ್ದರಿಂದ ಅವರನ್ನೆತ್ತಿ ಸ್ವೇಜಿನ ಮೇಲೆ ಕೂಡಿಸಿ ಹಾಡಿಸಬೇಕಾಗಿತ್ತು. ಬರಬರುತ್ತ ಸಿಗುವ ಹಣ ಔಷಧೋಪಚಾರಕ್ಕೆ ವೆಚ್ಚವಾಗುತ್ತಿತ್ತು. ಹಣ ಎಲ್ಲಿಂದ ಬರಬೇಕು?

ಮದುವೆಯಾದ ಕೂಡಲೇ ಗೋಹರ ಪರ ಪುರಷರೊಂದಿಗೆ ರಂಗಭೂಮಿಯ ಮೇಲೆ ಕೆಲಸ ಮಾಡಲು ಒಪ್ಪದೇ ಇದ್ದುದರಿಂದ ಮೀನಾಕ್ಷಿ ಶಿರೋಡ್ಕರ್ ಇವರನ್ನು ಕರೆಸಿ ಮುಖ್ಯ ನಟಿಯಾಗಿ ಮಾಡಿ ಕೆಲಕಾಲ ಗಂಧರ್ವ ಕಂಪನಿ ನಡೆಸಿದರು. ಗಂಗಾಧರಪಂತ್ ಲೊಂಛ, ಕೃಷ್ಣರಾವ್ ಜೋಣಕರ ಅಂತಹ ಯುವಕ ನಟರನ್ನು ಕರೆಸಿ, ಕಂಪನಿ ನಡೆಸಿದರು. ೫೦-೬೦ ವರ್ಷಕಾಲ ಸ್ತ್ರೀ ಪಾತ್ರದಲ್ಲಿ ನೋಡಿದ ರಸಿಕರಿಗೆ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಸ್ತ್ರೀ ವೇಷದಲ್ಲಿಯೇ ನೋಡುವ ತವಕ, ಹೀಗಾಗಿ ಕೆಟ್ಟ ಹೆಸರು ಬಂದದ್ದು ಗೋಹರಬಾಯಿಗೆ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರಿಗೆ ಅಲ್ಲ!!

ಬಾಲಗಂಧರ್ವರು ಗೋಹರಬಾಯಿ ಯವರನ್ನೂ 'ಬಾಬಾ' ಎಂದು ಕರೆಯುತ್ತಿದ್ದ ಉದಾಹರಣೆ ಬಾಳ ಸಾಮಂತ ಕೊಡುತ್ತಾರೆ. "ಬಾಬಾ ಆಲಾ, ಬಾಬಾ ಗೇಲಾ" ಎಂದು ಪುರುಷ ಲಿಂಗೀ ಸಂಭೋದನೆಗೆ ಅವರ ಆಕ್ಷೇಪ. ಬಾಲಗಂಧರ್ವರು ಎಲ್ಲರನ್ನೂ ಸಂಭೋದಿಸುವದು ಹಾಗೇನೇ ಎಂದು ಬಾಲಗಂಧರ್ವರ ಮೊಟ್ಟ ಮೊದಲಿನ ಚರಿತ್ರೆ ಬರೆದ ವಸಂತ ಶಾಂತಾರಾಮ ದೇಸಾಯಿ ತಮ್ಮ "ಮುಖಮಲೀಚಾ ಪಡದಾ" ದಲ್ಲಿ ಬರೆದ ಮಾತು ಬಾಳ ಸಾಮಂತರು ಓದಲು ಮರೆತಿದ್ದನ್ನು ಇಲ್ಲಿ ನಾವು ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬಹುದು. ವ್ಯವಹಾರ ಕುಶಲತೆ ಇಲ್ಲದ ಪುರುಷನ ಸಹವಾಸ, ಅದೂ ಅವರ ಮುದಿತನದಲ್ಲಿ. ಗೋಹರ ಒಬ್ಬಗೇ ಬೆಳಕು ಕಾಣಿಸಿದ್ದು ಸರ್ವಶ್ರುತವಾಗಿದ್ದ ಮಾತು. 1940ರಲ್ಲಿ ಗಂಧರ್ವ ಕಂಪನಿ ಲಿಕ್ವಿಡೇಶನ್ ಆಗಿದ್ದರೂ ಕೂಡ ಉಪಪತ್ತಿಯಾದ ಗೋಹರ ಕಂಪನಿಯ ವೆಚ್ಚಕ್ಕೆ ಲಗಾಮು ಹಾಕಿದ್ದು, ಆಗಿನ ಕಾಲದ ಮರಾಠಿ ರಾಜ-ಮಹಾರಾಜರಿಗೆ ಪ್ರತಿ ಬರೆದು ಕಂಪನಿಯ ನಟರನ್ನು ಕರೆಯಿಸಿ ನಾಟಕವಾಡಿ ಊರಿದೂರಿಗೆ ಭ್ರಮಣ ನಡೆದೇ ಇದ್ದರು ಒಂದು ದಾಖಲೆ. ೧೯೫೧ರಲ್ಲಿ ಗೋಹರ ಗಂಧರ್ವರನ್ನು ಮದುವೆಯಾದಾಗ ಗೋಹರರಿಗೆ ೪೦ ವರ್ಷ ಮತ್ತು ಗಂಧರ್ವರು ೬೩ ವರ್ಷದ ಮದುವೆ! ೧೯೫೫ರಲ್ಲಿ ಹಣದ ತಾಪತ್ರಯದಿಂದ, ಜರ್ಜರವಾದ ಶರೀರ ಹೊತ್ತುಕೊಂಡು ಗಂಧರ್ವ ಕಂಪನಿ ವಿದರ್ಭದ

ತುಮಸೂರ ಎಂಬ ಊರಿನಲ್ಲಿ ತನ್ನ ಕೊನೆಯ ಪ್ರಯೋಗ ಮಾಡಿತು. ಗೋಹರ ಅದಾಗಲೇ ಮುಂಬಯಿ ಸೇರಿ ಮುಂದಿನ ಹಣದ ವಿಕಾರ ಮಾಡಿ 'ಗಂಧರ್ವ ಜಾದೂ' ಇದ್ದ ಸಂಗೀತ ಕಚೇರಿ ಮಾಡಿಸಿ ಹಣ ಗಳಿಸಲು ಮುಂದಾದರು.

೧೯೬೪ರಲ್ಲಿ ನಡೆದ ಅವ್ಯುತ ಮಹೋತ್ಸವದಲ್ಲಿ ಮುಖ್ಯಮಂತ್ರಿಗಳು ಬಾಲಗಂಧರ್ವ ನಿವೃತ್ತಿ ವೇತನ ೨೦೦ ರೂಪಾಯಿಂದ ೨೫೦ ರೂಪಾಯಿಗೆ ಏರಿಸಿದ್ದು ನಾವಿಲ್ಲಿ ಜ್ಞಾಪಿಸಿಕೊಳ್ಳಬೇಕು. ಹೀಗಾಗಿ ಗೋಹರಬಾಯಿಯ ಕೊನೆಯ ಕೆಲ ತಿಂಗಳುಗಳು ಸ್ವಲ್ಪ ಹಣದ ಬವಣೆ ಇಲ್ಲದೇ ಹೋದದ್ದು ನಾವು ಮರೆಯಬಾರದು. ಅವರಿಗೆ ಅಸ್ಥಮಾದ ಉಪದ್ರವ, ಡಾಯಬೀಟಿಸ್ ಬೇರ. ಮಹೋತ್ಸವ ಮುಗಿದ ೧೦ ತಿಂಗಳುಗಳಲ್ಲಿಯೇ ಗೋಹರ ಬಾಯಿ ತೀರಿಕೊಂಡರು. ಸಾಯುವಾಗ ಅವರ ಪಕ್ಕದಲ್ಲಿ ಅವರ ಸಾಕು ಮಗಳು ಆಶಮ್ಮಾ, ಗಂಧರ್ವ ಪುಣೆಯಿಂದ ಬಂದು 'ಗೋಳೊ' ಎಂದು ಅತ್ತಿದ್ದಕ್ಕೆ ಅವರನ್ನು 'ಹೆಣ್ಣು ಹೃದಯದ ಗಂಡಸು' ಎಂದು ಕರೆಯುವದು ಉಚಿತವೇ? ವ್ಯವಸ್ಥಾಪಕನ ಪಾತ್ರ ಕಂಪನಿಯ ಕಡೆ ದಿನಗಳಲ್ಲಿ ವಹಿಸಿದ್ದಕ್ಕೆ ಗೋಹರ, 'ಗಂಡು ಹೃದಯದ ಹೆಣ್ಣು' ಆಗುತ್ತಾರೆಯೇ?

ಗೋಹರಬಾಯಿಯ ಪಾರ್ಥಿವ ದೇಹಕ್ಕೆ ಮಾಹಿಮ್ ಕಬ್ರಿಸ್ಥಾನದಲ್ಲಿ ಮುಸಲ್ಮಾನ ಪದ್ಧತಿಯಂತೆ ಅಂತ್ಯ ಸಂಸ್ಕಾರ ಮಾಡಲಾಯಿತು. ಆಗ ಅವರಿಗೆ ಬರೆ ೫೩ ವರ್ಷ ವಯಸ್ಸು.

ಮುಂದೆ ಮೂರು ವರ್ಷಗಳ ನಂತರ ಬಾಲಗಂಧರ್ವರು ೧೯೬೭ರಲ್ಲಿ ತೀರಿಕೊಂಡರು.

ಹೀಗಿದೆ; ಗಂಧರ್ವಯುಗದ ದುರಂತ ನಾಯಕಿಯ ಕೊನೆ!!

ಖುಣ ನಿರ್ದೇಶನ ಮತ್ತು References

1. ಬಾಗಲಕೋಟೆಯ ಪ್ರಸಿದ್ಧ ಗಾಯಕಿ ಗೋಹರಬಾಯಿಯ ಮೊಮ್ಮಗಳಾದ ಶ್ರೀಮತಿ ಮಾಲಾ ಬೀಳಗಿಯವರಿಂದ ಛಾಯಾಚಿತ್ರ (ಗೋಹರಬಾಯಿ ಒಬ್ಬರೇ ಇದ್ದ ಚಿತ್ರ)
2. ಮುಖಮಲೀಚಾ ಪಡದಾ - ವಸಂತ ಶಾಂತಾರಾಮ ದೇಸಾಯಿ.
3. ತೋರಾಜಹಂಸ ಏಕ - ಬಾಳ ಸಾಮಂತ.
4. ಗಂಧರ್ವ ವಿಶೇಷಾಂಕಗಳು, ಲೋಕಸತ್ಯಾ, ಪುರವಣಿ, ಮಹಾರಾಷ್ಟ್ರ ಟ್ರಾಯಿಮ್ಸ್
5. ರಸರಂಗ ವಿಶೇಷಾಂಕ - ಬಾಳ ಕೊಲ್ಲೆಟ್ಟರ್ ಬರೆದ ಲೇಖನ
6. ಬಾಲಗಂಧರ್ವರು ಬರೆದ ಅಪ್ಪರ ದಿನಚರಿಯಿಂದ ಆಯ್ದ ಕೆಲಭಾಗಗಳು (೨೦.೧೧.೬೪ರಿಂದ ೨೦.೪.೬೪ರವರೆಗೆ)
7. ಮರಾಠಾ ಪತ್ರಿಕೆಯ ಸಂಪಾದಕೀಯ ೨೦.೧೧.೬೦ರ ಪ್ರತಿ
8. Afternoon ಪತ್ರಿಕೆಯ ಪುರವಣಿ

Tragic life of Gohar Gandharva in Gandharva Era

P. G. Burde

(Translation of my write up in Deevadi issue of Kāal Narnaya Kannada 1995) with photographs.

It was Feb 22, 1964. The place Mumbai's Birla Matushri Hall. It was full of Maharashtrian Rasikas because all had gathered to celebrate Bala Gandharva's 75th Birthday. Chief Guest of CM Vasant Rao Naik and the President of the function was Sa Ka Patil the then Railway minister. It was strange that Goharbai, wife of Bal Gandharva was not to be seen any where. A strange case of memory loss? having been an associate of 30-35 years (see the table). The one who was the backbone of dilapidated Gandharva Mandal, censure of his eyes, once totally besotted Gandharva, how could he keep his wedded wife away? This is like a 'Yaksha Prashna'. Who is this Goharbai? Born in Bilagi of Bijapur dist. She came to Bombay as a trained Kannada actress and sister of Amirbai Kinnataki who had already made a name in silent movies and talkie cinema, as a singing star. Leaving Vaman Rao Master's Kannada theatre she jumped the wagon to be a film star and within no time became heroine in B grade movies 1932 as in Ras Vilas. Meenakshi Shirodkar writes about her "When I was in Girgaum, I heard a beautiful voice singing a song from a Marathi drama in Gandharva style. It was heavenly. Curiosity drove me to know the singer. I awaited near the window. After the programme, I saw a woman of a good figure and also realized that one need not have to be fair to be good looking. She had a pair of hypnotic eyes and a golden voice!

Milestones in the Life of

BALAGANDHARVA

GOHARBAI

(2)

Birth Pune 1886	1910 birth Bilgi, Bagalkot, Bijapur ^{dist}
Tilak Names "Balgandharva" 1896	1931 Gohan in Bombay
as Shakuntala 1906	1932-33 "Rasa Vilas" heroine film.
Bhamini 1911	1933 Rambha Rani film. (Sharda Cinesone)
forms Gandharva Mandali 1913	1934 Darde-dil (Ajanta) Gandharva's mother arranges consent of Goharbai
"Ekach Pyala" Sindhu 1919	1935 "Garib ka Pyar" (Jaydev prod)
V. Shantaram "Dharmatma" 1934	1936 "Bansuri Wala" (Indian Liberty Riders)
falls in love with Goharbai 1938	1936 Burkhawali " "
Slow decline of Gandharva theatre 1940	1937 Gol Nishan Navbharat
Centenary of Marathi Theatre 1944	1937 Graduate (Educational talks)
Revival of Gandharva theatre 1944	1937 Guna Ghantal, Kalabhoos, Kuldeepak
Gohan-Gandharva marriage ^(Cable + the death of 1st wife) 1951	1937 " " " "
Central Natak Academy award 1955	1937 "Taranhaar", "Simhel dweepaki Sunda" & more
Last show of Ekach pyala 1955	1932-37 every day Gandharva drama
in Tumkur & Gandharva Paralyzed	
Padma Bhushan & Anant Mahatray 1964	1938 joins Gandharva to replace Gandharva in all singing roles
	"Gohan + Gandharva
	"Na Pelure" Kannada song
	Vaikunthicha Raja -
	1941 - Manager of Gandharva
	1951 Gohan + Gandharva wedding
	1951-54 ill-health, Asthma, diabetes.
Death. 1967	1964 - Dies after 3 months of the function
records (Estimate 223	15 Kannada + Marathi & Hindi
Hindi & Marathi	

Gandharva's mother was responsible for bringing both of them together. She also influenced him to take her in the Company.

1937 Dec 31. Gohan joined Gandharva Mandali to act as a heroine to replace Gandharva who would don male clothes! She remains as a mistress ^{for 13 years} and marries only after the death of 1st wife!

She was known as Praligandharva. Why was she totally ignored? by the well wishers of Gandharva. Is it because she was a Muslim? or from Karnataka? or because she was II wife. ✖

- ① Despite the fact that she was a top heroine of Bgrade and left everything to ~~marry~~ with a man who was senior to him by 24-25 years & tottering theatre.
- ② She lived with him for 30 years.
- ③ Bal Samant writes in " महाराष्ट्र " that offers psychological explanation that while प्रीति was a female in man's body & Gohan a woman with a mind of a male! Though preposterous, sounds plausible as she took hard measures and put control on the expenditure of The company. She stopped acting since her marriage as it was against her principle to act with other males. There are only two persons who praise her ① Pralhad K Atre ② Bal Kolhatkar.

P K Atre wrote a wonderful tribute to Gohanbai in Marathi 20.11.1964

- ② Bal Kolhatkar who joined Gandharva mandali in 1951 and Gohan asks him to leave & his visit to Mahim's home after the success of महाराष्ट्र and praises Gohan